

Szegedi Tudományegyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola
Modernkor Program

**Ellenzéki pozícióba szorult
konzervatívok a
neoabszolutizmus első éve alatt
1849–1852**

Doktori (PhD) értekezés téziszfüzet

Készítette:

Krizsán Bálint

Témavezető:

Prof. Dr. Deák Ágnes

Szeged

2024

Nyilatkozat

Alulírott Krizsán Bálint, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Modernkor Program hallgatója nyilatkozom, hogy Ellenzéki pozícióba szorult konzervatívok a neoabszolútizmus első éveitől 1849–1852 című doktori értekezés a saját, önálló munkám. A munkámban hivatkozott szakirodalmat a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően használtam fel.

Szeged, 2024. február 2.

Krizsán Bálint

Témaválasztás

A modern magyar konzervativizmus első generációjának politikai pályafutása az 1830-as évektől az 1880-as évekig datálható. A nemzedék története a magyar történelem olyan korszakait – a reformkort, az 1848/49-es forradalom és szabadságharcot és a dualizmus időszakának első felét – foglalja magában, melyek hazai szakirodalma fölöttébb gazdag. Ezzel szemben az 1850–1860-as évekkel foglalkozó történeti irodalom már korántsem bőséges. Ennek elsődleges oka az, hogy a dualizmus idején ez az időszak képezte a negatív hivatkozási pontot, a dualizmus elitje ezzel szemben határozta meg magát. Trianon után némileg megélnkült az érdeklődés az 1850-es és 1860-as évek első fele iránt, ez megmutatkozott Berzeviczy Albert nagyívű összefoglalójában; 1945 után viszont a marxista történetírás érdeklődésének előterében nem ez a korszak állt. Néhány évtizede a nemzetközi szintén megélnkültek az ezt a periódust érintő kutatások, ami Magyarországon is éreztette hatását.

Ennek az időszaknak az elhanyagoltsága hatványozottan igaz a magyarországi konzervatív

mozgalom történetére, hiszen annak a 19–21. századi magyar történetírásban eddig méltatlanul kevés szerephez jutott. Míg a liberális ellenzék reformkori és emigrációs történetéről számos összefoglaló munka és részelemzés született, hiszen kétségtelenül a liberális tábor határozta meg ennek az időszaknak a történetét, a konzervatívok tevékenységéről döntően csak résztanulmányok készültek, azok sem nagy számban. A konzervatívok első generációjának megítélése a magyar történetírásban, ha nem is negatív, de nem kellően objektív. Napjainkban azonban fellendülni látszik a konzervatív mozgalom iránti tudományos érdeklődés, melynek egyik célja lehet bemutatni a konzervatívok szerepét az 1867-es kiegyezéshez vezető úton.

Célkitűzés, módszerek

Disszertációmban arra vállalkozom, hogy megvizsgáljam a magyar konzervatívok azon csoportjának 1849 és 1852 közötti szerepét és tevékenységét, mely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után ellenzéki pozícióba szorult a birodalmi kormánnyal szemben.

A témával kapcsolatos szakirodalmak és forráskiadások, valamint a korszakhoz kapcsolódó visszaemlékezések vizsgálatán túl áttekintettem az 1850-es évek elején született, a konzervatívokhoz, vagy az ő tevékenységükhöz köthető röpiratokat is. Ezek közül kiemelném Andics Erzsébet háromkötetes forráskiadását, Szógyény-Marich László emlékiratait, illetve az online elérhető osztrák minisztertanácsok jegyzőkönyveit.

A fontosabb levéltári állagok közül a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának D szekciójában található Elnöki iratokat (D51) és Általános iratokat (D55), továbbá szintén a MNL Országos Levéltárában fellelhető Dessewffy Emil, Bretzenheim Ferdinánd és Forgách Antal hagyatékát tekintetem át. Az itt talált, zömmel ezidáig felhasználatlan és még nem publikált források alapján igyekeztem rekonstruálni a dolgozatban tárgyalt konzervatív csoport politikai aktivitását 1849 és 1852 között.

Ezenkívül a bécsi Österreichischen Staatsarchiv Allgemeine Verwaltungsarchiv állagában található Bach hagyatékot, valamint a Haus-, Hof- und Staatsarchiv titkos iratokat is áttekintettem. Az Országos Levéltárban

megtalálható bécsi iratanyagok közül a mikrofilmen elérhető, 1852-es Organisierungskommission vonatkozó iratait és feldolgoztam.

Felhasználtam az 1849-ben és 1850-ben a német nyelvterületen, illetve Magyarországon megjelenő, a konzervatívokkal foglalkozó, vagy tevékenységükről tudósító sajtótermékeket: az Allgemeine Zeitung, a Budapesti Híradó, a Der Lloyd, a Die Presse, a Figyelmező, a Hölgyfutár, a Magyar Hírlap, az Österreichische Reichszeitung, a Pester Morgenblatt, a Preßburger Zeitung, a Religio és a Wiener Zeitung releváns lapszámait is.

A dolgozat felépítése

A dolgozat alapvetően az 1849 és 1852 közötti időszakot tekinti át és elemzi. Ennek ellenére a munka az áprilisi törvények és a konzervatívok kapcsolatának taglalásával indul, mivel a forradalom és szabadságharc utáni éveket tekintve ennek ismerete elengedhetetlen a konzervatívok későbbi magatartását vizsgálva.

Az értekezés öt nagy fejezetre tagolódik: az első rész 1849 februárjától Karl Geringer báró császári biztossá

történő kinevezéséig, a második rész 1849 nyarától 1850 áprilisáig tekinti át a konzervatív tábor tevékenységét, míg a harmadik rész a konzervatívok közös, 1850. áprilisi memorandumára fordít figyelmet; a negyedik rész a memorandum kiadása és a birodalmi alkotmány visszavonása közötti időszakokkal foglalkozik, míg az ötödik és egyben utolsó rész Apponyi György gróf 1852-es memorandumát tárgyalja. Ebben az időszakban összesen négy olyan dokumentum ismert, amely a konzervatív vezetők elképzeléseit és helyzetértékelését tükrözi, így azok egyben a tábor kollektív véleményét tükröző programoknak is tekinthetők. Ezek az Apponyi György vezette titkos magyar bizottság 1849. tavaszi memoranduma, Dessewffy Emil gróf 1849. májusi (és júniusi) memoranduma, a konzervatívok 1850. áprilisi közös memoranduma, illetve Apponyi 1852-es memoranduma. Apponyi két emlékirata ilyen értelemben keretbe foglalja a dolgozat témáját, azonban, amint látni fogjuk, azok nem tekinthetők egyedül Apponyi szellemi termékének. A munka törzsét tehát az 1849 tavaszától, a birodalmi alkotmány kiadásától 1852 márciusáig, a definitív rendezést előre jelző bizottsági munkálatokig

tartó időintervallumnak a vizsgálata képezi. A kezdeti pont kiválasztása, tehát 1849. február–március – a már említetteken kívül – azzal magyarázható, hogy az 1848-as forradalommal szembeforduló és a birodalmi kormányhoz közeledni próbáló konzervatívok a március 4-i alkotmány következtében szembesültek először a két tűz – a nemzet és a dinasztia – közé kerülés érzésével, és vált politikai pozíciójuk és programjuk birodalmi szempontból többé-kevésbé ellenzékivé. Ez természetesen nem jelentette a birodalmi politikai elittel kiépített kapcsolatok megszakítását, továbbra is igyekeztek a tűz közelében, azaz Bécshez közel maradni. A dolgozat végpontjául szolgáló dátum azért 1852. március, mert Apponyi memoranduma után hosszú ideig tartózkodtak a konzervatívok a nyílt véleménynyilvánítástól, és éveken keresztül – 1857-ig – a politikai térről a társadalmi-kulturális életre helyezték át tevékenységük súlypontját. Több kudarc után vélhetően ekkor ismerték fel véglegesen, hogy az állami intézményrendszer ideiglenes állapot utáni újjászervezése Magyarországon az ő részvételük nélkül fog végbemenni.

A birodalmi alkotmánytól Karl Geringer báró császári biztos kinevezéséig

Az áprilisi törvényeket kelletlenül elfogadó, de megalkotásukban szerepet vállaló konzervatívok a szabadságharc megindulása után fontos szerepet kaptak a császári csapatok nyomában újjáalakuló közigazgatás megszervezésében és irányításában. Az Alfred zu Windisch-Grätz herceg hadserege által elfoglalt területeken a konzervatívok egytől egyig elfogadták a számukra felajánlott királyi biztosi pozíciót. Ekkor még céljaik megegyeztek a bécsi vezetés céljaival: a forradalmi mozgalmat elfojtani, saját vezető szerepüket helyreállítani igyekeztek.

A birodalmi vezetésen belüli hatalmi játszmák még nem dőltek el, amikor 1849 februárjában titokban összehívtak egy magyar bizottságot a forradalom és szabadságharc utáni teendők tárgyalására – szintén vezető magyar konzervatívok részvételével. Részletesen bemutattuk a bizottság által készített memorandumot. A bizottság még ülésezett, amikor I. Ferenc József kiadta a március 4-i birodalmi alkotmányt, mely erőteljes centralizáció keretében igyekezett Magyarországot

beolvasztani a birodalomba. Ez már ütközött a konzervatívok céljával – hogy saját politikai vezetőszeropüket helyreállítva megőrizték Magyarország birodalmon belüli különállását és hagyományos intézményeit –, így az oktrojált alkotmányt, annak liberális intézkedései miatt is, kemény bírálóban részesítették. A béke helyreállításának akadályát, az ország történelmi jogainak megsértését fedezték fel a dokumentumban. Bemutattuk, hogyan fogadták az új birodalmi alkotmányt, és milyen ellenvetéseket emeltek az ellen. Ennek ellenére a kormányzat még nem fordult el a konzervatívoktól, s a konzervatívok is remélték, lehetőség adódik majd később a politikai irányváltásra.

A Magyarország császáriak kezén lévő területein hivatalban lévő konzervatívok nem vonultak vissza, de érzékelték, hogy nem elképzelésük szerint zajlanak az események. Ekkor a már korábról már jól ismert memorandumkészítés útjára léptek: elsősorban Dessewffy Emil az uralkodóhoz címzett – a dolgozatban részletesen ismertetett – emlékiratokban fejtette ki véleményét 1849 májusában és júniusában, és igyekezett bizalmat ébreszteni a magyar konzervatív tábor irányába.

1849 nyarától az 1850. áprilisi memorandumig

1849 őszétől változás állt be hivatalvállalási gyakorlatukban: innentől kezdve a korábbiakhoz képest tömegessé váltak a hivatali visszautasítások. A hivatalt visszautasítók érvei az ország hagyományainak és törvényeinek megsértése köré csoportosíthatók. Elveik kifejtése, a birodalmi vezetés magyarországi politikájának rosszallása következtében elkezdődött ellenzékbe szorulásuk. Fontos kiemelni, hogy a bécsi kormány intézkedései ellen szólaltak fel, az udvarhoz és a dinasztiahoz való lojalitásukat mindvégig hangsúlyozták. Ekkor tűnik fel érvkészletükben a rossz tanácsadók toposza, akik az ország viszonyai ismeretének hiányában képtelenek átlátni a helyzetet – éppen ezért lennének alkalmasak ők erre a tanácsadó és magyarországi politikai vezető szerepre, fejtették ki érveiket. Ez a két tűz közé kerülés, tudniillik, hogy a dinasztiahoz vagy a nemzethez legyenek elsősorban hűségesek, azaz elfogadják-e a felkínált hivatalt egy olyan birodalmi kormányzattól, amelynek alapelveivel nem értenek egyet, vagy visszautasítsák-e azt, érhető tetten a lemondólevelekben. A

dolgozatban behatóan megvizsgáltunk négy korábban nem ismert lemondó levelet, melyek konzervatívok tollából születtek.

A hivatali visszautasítások nyomán a bécsi kormány által támogatott sajtótermékek támadást indították a konzervatívok ellen – ami újabb jele a kabinet és a tábor közötti viszony elmérgesedésére. Nem véletlen, hogy a konzervatívok is a sajtó eszközéhez fordultak, és a Figyelmezőben, valamint a bécsi Der Lloydban fejtették ki nézeteiket. A cenzúrának köszönhetően azonban hamarosan ezek az ajtók is bezárultak előttük: a Figyelmezőt éppen Somssich Pál cikkei miatt tiltották be 1850 januárjában, s 1850 tavaszától a Der Lloyd is elzárkózott előlük. Áttekintettük a Figyelmező negyedik, egyben utolsó szakaszának vezércikkeit, így átfogó képet adva a konzervatív sajtóorgánum álláspontjáról és elveiről. A Bécsből irányított kormány sajtó támadásai mellett elkezdődött a konzervatívok államrendőrségi megfigyelése is. Habár 1849-ben még nem terveztek, legalábbis a vezető személyiségek nem támogattak egy közös politikai demonstrációt, 1850 elejére megváltozott a véleményük.

Az 1850-es közös konzervatív memorandum

1850 tavaszán sor került az első kollektív konzervatív kiállításra. Igyekeztük rekonstruálni a memorandum keletkezésének körülményeit, az aláírók közötti kapcsolatot, elemeztük az emlékirat tartalmát, s azt, hogy hogyan reagált arra a sajtó, és az milyen reakciót váltott ki a birodalmi vezetés köreiben. A Dessewffy és a vezető konzervatív politikusok által szövegezett, az uralkodónak címzett memorandum összefoglalta azokat az elveket, amelyekkel 1849 óta találkozhattunk a konzervatívok megnyilatkozásaiban: ez a csoport támogatta a birodalmi egység megerősítését, hangsúlyozta dinasztiahűségét, de elutasította a magyar törvények és hagyományok semmibe vételét, a bürokratikus közigazgatást és az ország területi integritásának megsértését. Ugyanakkor mind a Schwarzenberg-kormány, mind a konzervatív vezetők csoportja túlbecsülte ez utóbbiak szerepét. Mindkét fél úgy vélte, a magyarországi közvélemény hangadóiként lépnek fel; a konzervatívok így saját szerepüket, a kabinet pedig a konzervatívok – kétségkívül folyó – agitációját nagyították fel. Így beadványuk kapcsán újabb sajtóoffenzíva indult

ellenük. Az emlékirat elkészülte jelzi, hogy a konzervatívok ekkorra végérvényesen kiábrándultak a bécsi kormányból, és egyenesen az uralkodóhoz fordultak. A memorandum átnyújtásának kudarca azonban azt is nyilvánvalóvá tette számukra, hogy áthidalhatatlan szakadék tátong a bécsi vezetés és az ő elképzeléseik között, s ebben I. Ferenc József miniszterei oldalán áll, így a hivatalos csatornákon való véleményformálási kísérleteket egy időre felfüggesztették.

Az 1850-es memorandumtól a birodalmi alkotmány visszavonásáig

A visszavonulás azonban, úgy tűnik, nem nyerte el mindannyiuk támogatását, és 1850 és 1851 folyamán néhányan egyéni véleményüket kifejtve a röpirat műfajához nyúltak. Ha eddig a politikai döntéshozók felé kívántak szólni, ezzel inkább a németül olvasó közvéleményt célozták. Az egyetlen kivétel Somssich Pál, aki röpiratát a német nyelvű kiadás után magyarul is megjelentette. Habár Somssich Pál, Szécsen Antal és Zsedényi Ede röpiratai között komoly eltérések is kimutathatók különböző kérdéseket illetően, az

alapelvekben mind egyetértettek. Ugyanezek a közös pontok adták az 1850-es memorandum lényegét is, így vélhetően – habár ők hárman nem szerepeltek annak aláírói között – az emlékiratból indultak ki. A röpiratok mindenekelőtt igyekeztek a konzervatívok törekvéseit igazolni az uralkodó előtt, valamint fellépésükkel nyomást helyezni a bécsi kormányzatra.

1851 nyarán, válaszul a konzervatívok mozgolódására Alexander Bach támadó lépésre szánta el magát. A kerületi főispánokhoz küldött körlevelében élesen bírálta a konzervatívok szervezkedését, és felszólított annak felszámolására. A nyilvánosságra került levél természetesen heves tiltakozást váltott ki a konzervatív vezetők körében. Az elégedetlenség szálai ezúttal Bretzenheim Ferdinándnál futottak össze, aki mintegy közvetítőként lépett fel a felháborodott konzervatívok és az újdonsült Birodalmi Tanács elnöke, Kübeck között. Ennek keretein belül megvizsgáltuk a konzervatívok Bretzenheim Ferdinándhoz küldött leveleit. Ebben az akcióban tehát ismét a Schwarzenberg-kormány megkerülésével igyekeztek az általunk vizsgált konzervatív csoport tagjai eljuttatni a véleményüket

Ferenc Józsefhez, érzékelve azt, hogy az átrendeződő hatalmi viszonyok között Kübeck bírhat a legnagyobb befolyással az uralkodóra.

Apponyi és a konzervatívok 1852-es memoranduma

Noha a közös fellépés 1851 őszén elmaradt, Bretzenheim közvetítése akár sikeresnek is bizonyulhatott – ugyanis 1852 januárjában ismét hivatalos úton kérték fel a konzervatívok két illusztris vezetőjét, hogy vegyenek részt Magyarország közigazgatásának definitív kialakításában. Apponyi György, habár elfogadta a meghívást, az abszolutizmus és centralizmus eszméi által meghatározott új kormányzati rendszer és a konzervatívok véleménye – az országgyűlés összehívásának szükségessége, az ország területi egységének helyreállítása – közötti különbségek hamar ráébresztették, hogy álláspontjuk nem juthat érvényre; így a vizsgált konzervatív csoport ismét, ezúttal jóval hosszabb időre visszavonult a politikai szférától.

Összegzés

1849 és 1852 közötti tevékenységüket vizsgálata után egyértelműen cáfolható az a történeti szakirodalomban sokáig elfogadottnak tekintett nézet, miszerint az 1848 előtti Konzervatív Párt vezetői 1849 után az 1847-es magán- és közjogi állapotok kritika nélküli helyreállítására törekedtek. Habár forradalomellenességük és saját politikai vezető szerepük restaurálására tett erőfeszítéseik megkérdőjelezhetetlenek, a társadalmi átalakulást elősegítő forradalmi vívmányokat ők is támogatták. A köztelherviselés, a jogkiterjesztés és a jobbágyszabadítás szerintük is visszafordíthatatlan és szükséges lépés volt – legfeljebb a reformok gyorsaságából fakadó elégtelen szabályozást kifogásolták.

Ugyanakkor valóban szorgalmazták olyan rendi eredetű intézmények, mint a Helytartótanács vagy a Kancellária helyreállítását. A népképviselőket elutasították, a rendiség modernizált változatára épülő törvényhozó testület felállítását propagálták, és ragaszkodtak az arisztokrácia politikai és gazdasági vezető szerepéhez, ám elfogadták az alsóbb hivatalok polgárság előtti megnyitását. Céljaik és elveik között tehát 1847-es és 1848-as elemek is megtalálhatók, programjuk – noha csak

fenntartásokkal beszélhetünk egységes programról az esetükben – különböző elemeket vegyített.

A megvizsgált konzervatív csoport több kérdésben is egyetértett a bécsi kabinettel a forradalom és szabadságharc után. A forradalmi hagyományokkal való leszámolás, az 1848 előtti rend és béke helyreállítása, vagy a liberális politikai hatalomgyakorlás intézményeinek leépítése ugyanúgy a konzervatívok, mint a Schwarzenberg-kormány céljai közé is sorolható. Ezek mellett a feltétlen dinasztiahűség, ebből kifolyólag az uralkodói tekintély és a birodalmi egység megerősítése, vagy a forradalom társadalmi vívmányainak helyben hagyása is közös alapot jelentett a két fél elveit tekintve. Eleinte ugyanígy egyetértettek abban, hogy a megtorlást csak a forradalmi megmozdulások vezetőire korlátozzák, a helyzet konszolidálása érdekében ideiglenes állapotot, katonai igazgatást vezessenek be Magyarországon, és hogy a közigazgatást a magyar konzervatívok véleményét is kikérve szervezzék újjá.

Azonban számos kérdésben eltért a bécsi kormányzat és a bemutatott tábor véleménye. A magyar konzervatívok egy része elutasította a szigorú

központosítást, a vártnál hosszabbra nyúló ideiglenes állapotot és a kívántnál keményebb megtorló intézkedéseket. Konkrét sérelmeket is megfogalmaztak a bécsi kormányzat magyarországi politikáját illetően: bírálták az idegen hivatalnokok magyarországi alkalmazását, a hivatalnokok saját megyéjükön kívüli alkalmazását, az ország területi integritásának megsértését, a magyar nyelv háttérbe szorítását és ezzel párhuzamosan a nemzeti egyenjogúsítás módját, a hagyományosnak tekintett magyarországi intézmények – elsősorban az országgyűlés és a Helytartótanács – mellőzését. Álláspontjukkal azonban 1849 őszétől kisebbségbe szorultak a birodalmi politika fősodrával szemben, háttérbe szorításukra pedig végül háttérbe vonulással válaszoltak. Ezek alapján úgy vélem, a konzervatív mozgalom dolgozatban ismertetett csoportja valóban ellenzéki pozícióba szorult az 1850-es évek elejére.

Idegen nyelvű összefoglaló

The thesis basically covers and analyses the period between 1849 and 1852, but starts with the analysis of the relationship between the April Laws and the

Conservatives, as this is essential in the light of the later attitude of the Conservatives in the years after the Revolution and the War of Independence.

The thesis is divided into five major chapters: the first part covers the activities of the Conservative movement from February 1849 until the appointment of Baron Karl Geringer as imperial commissioner; the second part reviews the activities of the conservative movement from the summer of 1849 until April 1850; the third part focuses on the joint Conservative memorandum of April 1850; the fourth part deals with the period between the publication of the memorandum and the revocation of the March Constitution; and the fifth and final part is about Count George Apponyi's memorandum of 1852. All the four documents are known to have been written during the previously mentioned period, reflecting the ideas and views of the Conservative leaders, and can therefore be seen as the programme reflecting the collective opinion of the group.

These are the memorandum of the secret Hungarian committee led by George Apponyi in the spring of 1849, the memorandum of Count Emil Dessewffy in May (and

June) 1849, the joint memorandum of the Conservatives in April 1850, and Apponyi's memorandum of 1852. In this sense, Apponyi's two memoirs frame the subject of this thesis, but they cannot be considered the sole intellectual products of Apponyi.

The main body of the work is therefore an examination of the period from the spring of 1849, when the Constitution of 4 March was published, to March 1852, when the commission was working on the definitive settlement. February and March 1849 can be explained, in addition to the reasons already mentioned, by the fact that it was the Constitution of 4 March that first confronted the conservatives, who were confronted with the revolution of 1848 and were trying to approach the government of Vienna, with the feeling of being caught in middle of the nation and dynasty, and that their political position and programme became more or less oppositional to the imperial point of view. This did not, of course, mean a break in their relations with the imperial political elite, and they continued to try to stay close to the fire. The date of March 1852, which is the closing date of this thesis, is chosen because, after Apponyi's memorandum, the

conservatives refrained from openly expressing their views until 1857. Up to that year, they shifted the focus of their activities from the political sphere to socio-cultural life. After several failures, it was probably at this time that they finally realised that the reorganisation of the state institutions in Hungary after the provisional state of affairs would take place without their participation.

Publikációk

- Krizsán Bálint: Lojális alattvaló vagy hazafi? Konzervatív útkeresés, 1849–1850. In: Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények (2021) 19. évf. II. kötet. 91-114.
- Krizsán Bálint: The Hungarian conservatives and the question of taking office in the Hungarian language political press between 1849 and 1850. In: Koncz István, Szova Ilona (szerk.): A PEME XXIV. PhD-konferenciájának előadásai. 204-209.
- Krizsán Bálint: Érvek az önkény ellen – konzervatív álláspontok a szabadságharc után. Az 1850–1851-es konzervatív röpiratok. In:

Tehetségek a történettudomány szolgálatában
(2021). 61-80.

- Krizsán Bálint: Derült égből villámcsapás – A magyar konzervatívok és az olmtüzi alkotmány. (Megjelenés alatt a Belvedere Meridionale folyóiratban)
- Krizsán Bálint: The Hungarian Conservatives and the Question of Office-taking after the War of Independence 1849-1850. (Megjelenés alatt a Debreceni Egyetem doktorandusz konferencia tanulmánykötetében)
- Krizsán Bálint: A Figyelmező és a magyar konzervatívok viszonya a szabadságharc leverése után. (Megjelenés alatt a Magyar Könyvszemle folyóiratban)

MTMT azonosító: 10067721